

Theodor W. Adorno – Max Horkheimer: Proti vševědoucímu chytráctví

Jednou z pouček, které jsem si odnesl z Hitlerovy doby, je poznání, že rozumářství je hloupé. Kolika podloženými argumenty Židé popírali, že by se Hitler mohl dostat k moci, i když jeho mocenský vzestup byl nabíledni. Vzpomínám si na jeden rozhovor, v němž jistý národní ekonom dokazoval nemožnost uniformizace Německa na základě toho, že to není v zájmu bavorských sládků. Jiní rozumáři pak dokazovali, že fašismus na Západě není možný. Svou hloupostí to rozumáři barbarům všude usnadnili. Jsou to vyvážené, jasnozřivé soudy, prognózy spočívající na statistice a zkušenosti, zjištění začínající slovy „Konečně se v tom musím vyznat“, všechna ta vyvážená a solidní konstatování, která jsou nepravdivá. Hitler byl nepřitelem ducha a lidskosti. Existuje však také duch, který je nepřitelem lidskosti: jeho znakem je vyvážená uvážlivost.

Dodatek

Že se chytráctví stává hloupostí, je dáno historickou tendencí. Rozumnost v tom smyslu, v jakém ještě Chamberlain v době Bad Godesbergu nazval Hitlerovy požadavky nerozumnými, znamená asi tolik, že se má zachovávat rovnováha mezi dáváním a braním. Tento rozum je založen na směně. Člověk má svých cílů dosahovat jen zprostředkovaně, způsobem připomínajícím tržní chování, cestou malých zisků, které si je daná moc schopna vydobýt v rámci pravidel hry tím, že jeden ústupek vymění za jiný. Chytrácká strategie se začíná hroutit, poté co určitá moc přestane dodržovat pravidla hry a přikročí k bezprostřednímu uchvácení. Tehdy se rozpadá médium buržoazní tradiční inteligence, diskuse. Individua již spolu nejsou schopna hovořit a vědí to: proto ze hry udělala vážnou a odpovědnou instituci, která vyžaduje nasazení všech sil, takže už nedochází ani k rozhovoru, ani ke ztichnutí. Na širší rovině se odehrává totéž. S fašistou se nedá příliš hovořit. Pokud začne mluvit někdo jiný, považuje to za nemístné přerušování. Je nepřístupný rozumu, protože rozum je pro něj pouze ústupnost

vůči ostatním.

Rozpor mezi hloupostí a chytráctvím je nutný. Buržoazní *ratio* si totiž musí nárokovat universalitu, a zároveň usilovat o její omezení. Stejně jako při směně dostává každý, co mu náleží, a přesto při ní dochází k sociální nespravedlnosti, tak je i reflexivní forma ekonomiky založené na směně, totiž vládnoucí rozum, který je obecný, a přece partikularistický, vhodný k tomu, aby byl nástrojem privilegií na základě rovnosti. Právě tomuto rozumu fašista vystavuje účet. Otevřeně vyjadřuje to partikulární, a tím odhaluje, že *ratio*, které se chlubí svou obecností, omezuje samo sebe. To, že z chytráků se rázem stávají hlupáci, ukazuje rozumu jeho vlastní nerozum.

Nicméně i fašista operuje s rozporem. Buržoazní rozum totiž ve skutečnosti není pouze partikulární, nýbrž také obecný a jeho obecnost postihuje fašismus tím, že tuto obecnost popírá. Ti, kdo se v Německu dostali k moci, byli chytřejší než liberálové, ale i hloupější. Vývoj směrem k novému řádu se zakládal na těch, kdo se na něm vědomě nepodíleli, totiž na bankrotářích, sektářských zájmových skupinách a bláznech. Jsou chráněni před důsledky chyb, pokud jejich moc brání konkurenci. V konkurenci států však fašisté nejen mohou dělat chyby, nýbrž jejich vlastnosti, jako je krátkozrakost, umíněnost, neznalost ekonomických sil, ale především neschopnost vidět negativní stránku věci a začlenit ji do hodnocení celkové situace, je subjektivně ženou do katastrofy, kterou v nejhlubším nitru vždy očekávali.

(*Dialektika osvícenství*, přeložil M. Váňa a M. Hauser)